

Kodeks Napoleona i jego recepcja w Księstwie Warszawskim

The Napoleonic Code and Its Reception in the Duchy of Warsaw

One of the most remarkable accomplishments of the Napoleonic era was the Code Civile - the Napoleonic Code. It was a crowning achievement of the ideological evolution that followed the French Revolution in its outlook on the functioning of private law. The author presents the reception of the Code in the days of the Duchy of Warsaw. We can observe that, despite the first enthusiasm for French socio-legal solutions, the first critical assessments of those regulations appeared in the Duchy of Warsaw. The first rupture became apparent when the Code was introduced. Members of the Council of State, most notably its chairman Stanisław Malachowski and his successor Ludwik Gutakowski, spoke out against the expeditious implementation of French solutions by Justice Minister Feliks Lubiński. It is symptomatic that the political élite largely opposed the Code. However, the opposition was suppressed, and the Code was introduced, but Malachowski had to step down. An important opponent of the French solutions was the highest hierarchy of the Catholic Church, headed by Archbishop Raczyński. For the clergy, it was unacceptable to introduce a divorce system and to make priests civil registrars providing services to Jews or non-believers, among others. However, the above voices were "quiet" and a major part of the élite was essentially enchanted with Napoleon.

Jacek Przygodzki

*doktor habilitowany nauk prawnych
Uniwersytet Wrocławski*

ORCID – 0000-0003-2459-933X

e-mail: jacek.przygodzki@uwr.edu.pl

Słowa kluczowe:

Księstwo Warszawskie, Kodeks Napoleona, Napoleon, Feliks Lubiński, Stanisław Malachowski, Fryderyk August Wettyn, Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego, Jean Jacques Régis de Cambacérès, Jean-Ignace Jacqueminot, François-Denis Tronchet, Jean-Etienne-Marie Portalis, Jacques de Maleville, Felix-Julien-Jean Bigot de Prémeu

Key words:

Duchy of Warsaw, Napoleonic Code, Napoleon, Feliks Lubiński, Stanisław Malachowski, Frederick August Wettyn, Supreme Provisional Council of the Duchy of Warsaw, Jean Jacques Régis de Cambacérès, Jean-Ignace Jacqueminot, François-Denis Tronchet, Jean-Etienne-Marie Portalis, Jacques de Maleville, Felix-Julien-Jean Bigot de Prémeu

<https://doi.org/10.36128/priw.vi42.487>

Jednym z najdonioślejszych osiągnięć ery Napoleona był *Code civile* (Kodeks Napoleona) jako zwieńczenie ideologicznej ewolucji spojrzenia na funkcjonowanie prawa prywatnego po okresie rewolucji francuskiej. Karol Lutostański odnosząc się do znaczenia kodeksu zacytował samego Napoleona: „Istotną moją sławą jest nie to, że wygrał bitew 40... Waterloo zatrze pamięć mych zwycięstw...Ale nic nie zniweczy mojego kodeksu, który będzie trwał wiecznie”¹.

W tym czasie głównymi hasłami mającymi być drogowskazem zmian w prawie były

- 1 Karol Lutostański, „Znaczenie prawodawstwa Napoleona dla Polski” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19-20 (1921): 147.

„wolność-równość-własność”. Wynikały one wprost z Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r. Po przejęciu władzy przez jakobinów hasła te nieznacznie przewartościowano, a na pierwszy plan wysunięto „równość”, a po niej dopiero „wolność, bezpieczeństwo i własność”².

Rewolucja francuska dokonała przewartościowania spojrzenia na prawo osobowe, rodzinne, rzeczowe, spadkowe czy zobowiązań. W funkcjonowaniu prawa osobowego fundamentalne znaczenie miało zniesienie podziałów stanowych i przedrewolucyjnej hierarchii społecznej, przywilejów szlacheckich i korporacyjnych. Dopuszczono wszystkich obywateli do sprawowania funkcji i urzędów publicznych. W prawie rodzinnym dokonało się rozluźnienie patriarchalnej władzy rodzicielskiej (28 sierpnia 1792 r.) i rozszerzenie praw dzieci nieślubnych. Złacyzowano kwestie zawierania małżeństw i oderwano je od prawa kanonicznego. Dopuszczono możliwość zawierania małżeństw cywilnych jak również udzielania rozwodów (1792). W sprawach wyznań dokonano ich równouprawnienia. W czasie rewolucji dopuszczono protestantów na równi z katolikami do piastowania funkcji i urzędów publicznych i wojskowych. Żydzi zaś na podstawie konstytucji z 1791 r. i dekretu z 28 września tegoż roku otrzymali pełnię praw przypadających Francuzom. W prawie rzeczowym zniesiono wszelkich formy własności zwierzchniej, praw senioralnych i ciężarów feudalnych. Dokonano pełnej indywidualizacji własności, zniesiono prymat prawny nieruchomości nad ruchomościami oraz zlikwidowano wszelkie formy własności zbiorowej. W prawie zobowiązań wprowadzono pełną zasadę swobody umów i zniesiono jednocześnie istniejące ograniczenia tej zasady, np. zakaz udzielania pożyczek na procent. Zlikwidowano również wszelkie zobowiązania typu feudalnego z wyjątkiem tych, które wynikały z umów prywatno-prawnych. W prawie spadkowym zniesiono przedrewolucyjne zasady utrzymywania majątku w rodzie oraz przywileje starszeństwa i płci. Wprowadzono równość działów spadku, zlikwidowano zasadę primogenitury, substytucji fideikomisarnych, również możliwość dokonywania legatów i darowizn na rzecz zstępnych, aby zagwarantować nienaruszalność ich praw spadkowych, a ustawą z 17 nivôse’a roku II wprowadzono dziedziczenie według parantel z mocą wsteczną od 1789 r.³.

Rewolucyjne zmiany w prawie prywatnym pociągały za sobą potrzebę ich skodyfikowania. Już konstytucja z 1791 r. zapowiadała potrzebę przygotowania kodeksu praw cywilnych wspólnych dla całego królestwa. Pierwszą ważną zmianą było przywrócenie rekursu ustawodawczego wprowadzonego do obiegu prawnego za panowania Ludwika XIV w 1667 r. Polegał on narzuceniu na sędziego prowadzącego proces obowiązku zwrócenia się do

- 2 Katarzyna Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, wyd. 2 (Warszawa: Lexis Nexis, 2008), 38-41.
- 3 Katarzyna Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku* (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1973), 90.

samemu ustawodawcy o stosowne wyjaśnienia w sytuacji wystąpienia wątpliwości interpretacyjnych. Jednak rzeczywiste prace kodyfikacyjne podjęto dopiero w czasie istnienia Konwentu. Powierzył on 25 czerwca 1793 r. obowiązek przygotowania w terminie miesiąca kodeksu cywilnego specjalnej komisji pod przewodnictwem Jeana Jacques'a Régis de Cambacérès. Komisja terminu dotrzymała terminu i 9 sierpnia Cambacérès przedstawił izbie projekt złożony z 719 artykułów. Jednak projekt ten nie otrzymał aprobaty Konwentu. Uznano go za zbyt prawniczy i zanadto skomplikowany. Stąd Cambacérès 23 fructidora roku II (w 1794 r.) przedstawił poprawiony projekt (297 artykułów), który jednak również nie został przyjęty przez Konwent. Trzecią próbę Cambacérès podjął w 1796 r., już za czasów Dyrekoriatu, proponując Radzie Pięciuset kolejny projekt, w którym zawarł podstawowe założenia i instytucje prawa cywilnego. Również i tym razem nie wszedł on pod obrady Rady Pięciuset. Ostatni, czwarty projekt sporządził Jean-Ignace Jacqueminot w latach 1797-1799. Zawierał on akcenty antyrewolucyjne, czyli idee wzmocnienia rodziny legalnej czy władzy ojcowskiej. Jednak i ten dokument nie został zaakceptowany⁴.

Ostatecznie prace na kodyfikację prawa cywilnego przyspieszyły po zamachu stanu Napoleona z 18 brumaire'a roku VII (9 listopada 1799 r.). Specjalne zarządzenie powołujące czteroosobową komisję, która miała przeanalizować dotychczasowe prace i przygotować nowy tekst kodeksu, zostało wydane 24 thermidora roku VIII (30 sierpnia 1800 r.). Wszyscy członkowie komisji wywodzili się ze starych rodzin prawniczych, którzy swoje kariery budowali w okresie przedrewolucyjnym. Reprezentowali również różne kultury prawne obowiązujące we Francji. Przewodniczącym komisji został François-Denis Tronchet, który reprezentował obszary prawa zwyczajowego – coutume'u orleańskiego i paryskiego. Zasłynął z faktu podjęcia obrony Ludwika XVI. Kolejnym członkiem był Jean-Etienne-Marie Portalis. Był prawnikiem, znawcą prawa rzymskiego, ale również filozofem, uczniem Monteskiusza i Edmunda Burke'a. To on jest uważany za głównego twórcę kodyfikacji cywilnej. Jacques de Maleville, trzeci członek komisji, pochodził z terenów tzw. „prawa pisanego”, czyli prawa rzymskiego. Był sekretarzem komisji, sporządzał protokoły obrad nad projektem w Radzie Stanu. Ostatnim członkiem gremium był Felix-Julien-Jean Bigot de Prémeneu. Pełnił funkcję adwokata w parlamencie Rennes i reprezentował tereny tzw. „prawa zwyczajowego”. Prace nadzorcze nad komisją sprawował wspomniany wyżej Jean Jacques Régis de Cambacérès. Po przewrocie Napoleona otrzymał on stanowisko Drugiego Konsula⁵.

4 Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona*, 48-52.

5 Ibidem, 53-54; Jan Stanisław Konic, „Wprowadzenie kodeksu Napoleona do Polski” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 53 (1921): 434; Ignacy Daniłowicz, *Kodex Naoleona w porównaniu z prawami polskimi*

Napoleon w chwili powołania komisji dał jej sześć miesięcy na napisanie projektu kodeksu. Komisja zdecydowanie wypełniła rozkaz Pierwszego Konsula i po czterech miesiącach projekt był gotowy. Został on przesłany do oceny Sądowi Kasacyjnemu i sądom apelacyjnym, a następnie trafił do Rady Stanu. Obradom Rady, na których pracowano nad kodeksem, przeważnie przewodniczył sam Napoleon albo Cambacérès. Fakt ten pokazuje jak ważne dla Napoleona było uchwalenie kodeksu. Po zamknięciu dyskusji w Radzie, projekt trafił do Trybunatu. Został jednak tam zaatakowany przez część trybunów za zdradę idei rewolucji. Napoleon postanowił ten opór zdławić i w 1802 r. zreorganizował Trybunat, zmniejszając jego skład ze 100 do 50 osób pozbywając się wrogów kodyfikacji. Po tym kroku projekt trafił do Ciała Prawodawczego. Ostatecznie, po przyjęciu projektu przez Ciało Prawodawcze, tekst został zredagowany w 36 odrębnych ustawach uchwalonych w latach 1803-1804. Ustawą z 30 ventôse'a roku XII (21 marca 1804 r.) zostały one zebrane w jednolity zbiór pod nazwą *Code civil François* (Kodeks Cywilny Francuzów). W 1807 r. przemianowano go na Kodeks Napoleona, a po upadku I Cesarstwa w 1816 r. powrócono do nazwy Kodeks Cywilny. W 1852 r. przywrócono nazwę Kodeks Napoleona, aby 1870 r. reaktywować nazwę Kodeks Cywilny⁶.

Kodyfikacja napoleońska w art. 7 uchylała w całości wszystkie dawniejsze prawa w zakresie objętym przepisami kodeksu, tj. prawa rzymskiego, ordonanse królewskie, zwyczaje ogólne i lokalne, statuty i zarządzenia. Nie uchylano przepisów z czasów rewolucji. Uznawano, że nadal one obowiązują, chyba że były one sprzeczne z przepisami kodeksu. Należy zauważyć, że mimo ogólnych zasad oparcia kodeksowych rozwiązań prawnych na rozumie i zasadach idealnej sprawiedliwości oraz odrzucenia wcześniejszych założeń prawa przedrewolucyjnego, autorzy kodyfikacji umiejętnie połączyli zasady prawa zwyczajowego obowiązujących w północnej i środkowej Francji z „prawem pisanym” południa kraju, opartym na prawie rzymskim, z brakiem dominacji tego drugiego. Wpływ prawa rzymskiego zauważamy w sferze prawa zobowiązań, a pozostałe rozstrzygnięcia głównie z zakresu prawa rodzinnego, spadkowego, rzeczowego uregulowano pod wpływem prawa frankońskiego⁷.

Kodeks Napoleona składał się z 2281 artykułów pomieszczonych w trzech księgach, które dzieliły się na tytuły, działy, oddziały i paragrafy⁸. I – o osobach (art.7-515); II – o majątkach i różnych rodzajach własności (art.

i litewskimi. Rozprawa opracowana w roku 1818 na temat zadany przez Radę b. Uniwersytetu Wileńskiego. Z autografu znajdującego się w dziale rękopisów Biblioteki Cesarskiej w Petersburgu, wyd. Aleksander Kraushar (Warszawa: Księgarnia Jana Fiszer, 1905), 74-75.

6 Sójka-Zielińska, *Wielkie kodyfikacje*, 91-92.

7 Ibidem, 94-96.

8 *Kodex Napoleona z przypisami, Xiąg trzy*, Warszawa 1810.

516-710); III – o różnych sposobach nabywania własności (art. 711-2281). Księgi poprzedzał tytuł wstępny (art. 1-7) o ogłaszaniu, skutkach i stosowaniu ustaw w ogóle. Jak możemy zauważyć, taka systematyka nawiązuje do instytucji Justyniana – *personae, res, actiones*. Taki podział sankcjonował trzy wolności – osoby, własności prywatnej i obrotu prawnego wyrażony przez Cambacérès w trzech hasłach „wolność, własność, umowy”, jako charakterystycznych dla czasów Rewolucji i ideologii wczesnego liberalizmu⁹.

Rozwiązania zawarte w Kodeksie Cywilnym Napoleon zaczął wprowadzać również w państwach satelickich. Trafił on również na ziemie polskie. Po zwycięstwie Napoleona z koalicją rosyjsko-pruską pod Frydlandem 14 czerwca 1807 r., główne strony konfliktu – Rosja i Francja – zgodziły się na rokowania pokojowe. Rozmowy prowadzone były pod Tylżą, na trawie na Niemnie. Jednym z ważniejszych elementów dysput Aleksandra i Napoleona była przyszłość ziem polskich zaboru pruskiego. Cesarz Francuzów proponował carowi ich przejęcie, ale Aleksander odmówił. Kontrpropozycją cara było oddanie tronu warszawskiego Hieronimowi Bonapartemu, bratu cesarskiemu. Jednak ta propozycja była nie do zaakceptowania przez Napoleona. Ostatecznie 7 lipca 1807 r. rokujący monarchowie podpisali traktat regulujący powojenne stosunki polityczne. Artykuł 5 umowy poświęcony był ziemiom polskim. Z obszaru II i III zaboru pruskiego utworzono Księstwo Warszawskie, oddając je we władanie Fryderykowi Augustowi Wettynowi. Zapowiadano również nadanie konstytucji, która regulowałaby ustrój społeczno-polityczny¹⁰.

Nowo utworzone terytorium szybko doczekało się ustawy zasadniczej. W trakcie audiencji członków Komisji Rządzącej z Cesarzem Francuzów, Stanisław Kostka Potocki przedstawił projekt konstytucji oparty na Ustawie Rządowej z 3 maja 1791 r. Jednak Napoleon przerwał czytanie projektu, krytykując go za lakoniczność w kwestiach społecznych i sam zaczął podawać tezy nowej ustawy zasadniczej oparte na hasłach Rewolucji francuskiej: Wolność – Równość – Braterstwo¹¹.

9 Katarzyna Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, wyd. 10 (Warszawa: Lexis Nexis, 2005), 238-239.

10 Marian Kukiel, *Dzieje Polski porozbiorowej 1795–1921* (Londyn: B. Świderski, 1961), 112 i n.; Barbara Grochulska, *Księstwo Warszawskie* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1966), 120 i n.; Maciej Loret, *Między Jeną a Tylżą* (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1902), 61-80; *Pamiętniki Józefa Wybickiego senatora wojewody Królestwa Polskiego* (Lwów: Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1881), 247-248.

11 Aleksander Rembowski, *Z życia konstytucyjnego Księstwa Warszawskiego. Studium historyczno-polityczne* (Kraków: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1900), 21.

Ostatecznie 22 lipca 1807 r. cesarz podpisał i oktrojował konstytucję dla Księstwa. Ustawa zasadnicza napisana była w sposób zwięzły, językiem prawniczym. Nie zawierała preambuły ani żadnych sformułowań o charakterze ideologicznym. Nie było w jej tekście propagandowo-ideologicznych uzasadnień poszczególnych rozwiązań. Była krótka, składała się z 12 tytułów (rozdziałów) i 89 artykułów¹².

Nadanie ustawy zasadniczej Księstwu było zgodne z polityką, jaką prowadził Napoleon w stosunku do podległych sobie państw, np. królestwa neapolitańskiego czy westfalskiego. Wzory nowoczesnego państwa burżuazyjnego, jakim była Francja, były ewidentnie widoczne w tekście konstytucji. Po raz pierwszy wprowadzono na ziemiach polskich jednolite obywatelstwo, a w artykule czwartym znoszono niewolę oraz wprowadzono równość w obliczu prawa dla obywateli Księstwa. Od tej pory wprowadzono jednolity system sądownictwa oraz równość obywateli przed obliczem prawa, opartego na wielkich kodyfikacjach napoleońskich¹³.

Tytuł dziewiąty konstytucji poświęcony był porządkowi sądowemu. Według jego zapisów, podstawą prawa cywilnego miał być Kodeks Napoleona, postępowanie sądowe miało być publiczne i niepodległe. Sędziów pokoju mianował król z potrójnej liczby kandydatów przedstawionych przez sejmiki powiatowe, a odnawiać się mieli co dwa lata (art. 73). Art. 74 i 75 Konstytucji zapewniały niezawisłość sędziowską, a także niezależność sądów od innych władz, co ściśle wiązało się z zasadą nieusuwalności sędziów, których dożywotnio mianował monarcha na wniosek ministra sprawiedliwości. Do króla należało również prawo łaski, w jego imieniu wydawano też wyroki sądowe¹⁴.

Tymczasem nowopowstałe Księstwo oczekiwało na powołanie konstytucyjnych organów władzy. 5 października 1807 r. komisarz królewski hrabia Jan Adolf Schönfeld, na posiedzeniu Komisji Rządzącej odczytał dekret królewski o rozwiązaniu tego gremium i przekazał nominacje na stanowiska ministrów. Stanowisko kierownika resortu sprawiedliwości, który miał wdrożyć Kodeks Napoleona i wprowadzić nową organizację wymiaru sprawiedliwości wraz z przepisami o zastępstwie procesowym,

12 Marian Kallas, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką* (Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1970), 43; Marek Krzymkowski, *Rada Stanu Księstwa Warszawskiego* (Poznań: Ars boni et aequi, 2011), 32-47.

13 Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, t. I (Warszawa, 1810).

14 Ibidem; Marian Kallas, „Powstanie i ustrój Księstwa Warszawskiego (1807-1815)” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin - Polonia*, Sectio F, t. LVII (2007): 30-32; Stanisław Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2 (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2002), 189.

otrzymał były dyrektor sprawiedliwości Feliks Łubieński. Jako najstarszy minister miał także prawo przewodniczenia Radzie Stanu i Radzie Ministrów pod nieobecność prezesa, którym został Stanisław Małachowski¹⁵.

Feliks Łubieński początkowo obawiał się wprowadzenia Kodeksu Napoleona, gdyż sądził, że może on doprowadzić do uwłaszczenia chłopów, a jako ziemian uważał, że byłoby to szkodliwe dla szlachty. Jednak mimo początkowych wątpliwości, rozpoczął przygotowania do wprowadzenia nowej organizacji sądownictwa oraz do tłumaczenia kodeksu na język polski. Łubieński, jeszcze przed nominacją ministerialną, polecił swojemu sekretarzowi ks. Franciszkowi Szaniawskiemu rozpoczęcie prac translacyjnych. Pod koniec 1807 r. tłumaczenie ukazało się drukiem, jednak ze względu na pośpiech w pracach, dzieło nie można było nadać charakteru urzędowego. Dlatego minister zwrócił się do Towarzystwa Przyjaciół Nauk, którego był członkiem, by wyznaczyło komitet do opracowania przekładu autentycznego. 1 listopada 1807 r. Towarzystwo wybrało komitet redakcyjny w składzie: ks. Jan Albertrandi, ks. Franciszek Szaniawski (tłumacz), ks. Ksawery Bohusz, Stanisław Staszic, Andrzej Horodyski, Onufry Kopczyński, Samuel Linde i Ludwik Osiński. Łubieński przesłał komitetowi oryginalny tekst kodeksu, jego przekład łaciński i włoski oraz wydelegował do współpracy adwokata Jana Zwierzchowskiego. Jednak prace komitetu redakcyjnego nie przebiegały sprawnie. Przyczyniła się do tego śmierć ks. Albertrandiego i niechęć niektórych członków Towarzystwa do Łubieńskiego. Jedynym skutkiem pracy komitetu były drobne zmiany w następnym wydaniu tłumaczenia ks. Szaniawskiego. Później tłumaczenia podjął się jeszcze ks. Bohusz, ale do końca istnienia Księstwa sądy używały oryginału, a tłumaczeniem Szaniawskiego posługiwano się jedynie pomocniczo¹⁶.

- 15 Michał Rostworowski, *Rada Ministrów i Rada Stanu Księstwa Warszawskiego. Przyczynek do dziejów ich organizacji* (Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1911), 7-8; Tadeusz Mencil, *Feliks Łubieński. Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758-1848)*, (Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1952), 56; Bronisław Zamorski, „Dzieje dyplomacji po rozbiórce Polski” *Postęp. Dwutygodnik literacko-polityczny*, nr 5, (1864): 55; Henryk Konic, „Napoleon jako budowniczy Państwowości Polskiej” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19-20 (1921): 150.
- 16 Stanisław Grodziski, „Wpływ »Code civil« oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2005): 64; Hipolit Grynwaser, „Kodeks Napoleona w Polsce”, [w:] *ibidem*, *Pisma*, t. I (Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1951), 27-28.

W Radzie Stanu Łubieński spotkał się jednak z nastrojami przeciwnymi dla nowego prawa. Na czele tej grupy stał prezes Rady Stanisław Małachowski, który konstatował, że wprowadzenie kodeksu jest niewskazane i przedwczesne. Miał twierdzić, że podczas rozmowy Komisji Rządzącej z Napoleonem w czasie pobytu w Dreźnie cesarz sugerował, że Kodeks Cywilny nie musi być „nieodzownym prawem”, a wzorem do naśladowania w tworzeniu najlepszych rozwiązań prawnych dla naszego kraju. Podobne stanowisko przedstawił na posiedzeniu Rady Stanu w dniu 16 października 1807 r.¹⁷.

W trakcie pierwszego pobytu Fryderyka Augusta Wettyna w Warszawie Stanisław Małachowski przedstawił królowi pogląd o wstrzymaniu prac nad kodeksem. Jednak Fryderyk August stanowczo odrzucił wyłączenia Małachowskiego, który na znak protestu podał się do dymisji. Jego następcą został Ludwik Gutakowski, który należał również do grona przeciwników kodeksu. Król nakazał dalsze prace przygotowawcze nad kodeksem, lecz nie wyznaczył ścisłego terminu jego wprowadzenia¹⁸.

Mimo wytycznych Fryderyka Augusta, Rada Stanu pod przewodnictwem Ludwika Gutakowskiego nadal była w silnej opozycji wobec Łubieńskiego. Dlatego minister sprawiedliwości zwrócił się bezpośrednio do króla w styczniu 1808 r. z prośbą o wyznaczenie terminu wprowadzenia kodeksu na 1 maja 1808 r. Prośba ministra została zatwierdzona dekretem królewskim z 27 stycznia 1808 r. Jednak Rada nadal piętrzyła problemy. Opieszałe pracowała nad nową organizacją sądownictwa, a w kwietniu zwróciła się o przesunięcie terminu wyznaczonego przez króla. Argumentowała, że nadal brakowało urzędowego tłumaczenia kodeksu, nie przygotowano organizacji sądownictwa, a sędziowie nie znali dostatecznie przepisów francuskich. Wniosek do króla poparli, obok Gutakowskiego, minister Stanisław Breza, minister policji Aleksander Potocki oraz mister skarbu Tadeusz Mostowski. Jedynie Łubieński bronił terminu, przysyłał stan przygotowań i wskazywał zaniedbania Rady. Ostatecznie Fryderyk August dekretem z 23 kwietnia 1808 r. nakazał utrzymanie terminu majowego¹⁹.

17 *Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego*, t. I, cz. 1, wyd. Bronisław Pawłowski (Toruń: TNT, 1960), 312-313; Józef Koredczuk, „Związek reform prawa cywilnego z reformami administracyjnymi w Księstwie Warszawskim”, [w:] *Cywilizacja administracji publicznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UW dr hab. Jana Jeżewskiego*, red. Jerzy Korczak (Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018), 234; Mencel, *Feliks Łubieński*, 57-59.

18 Mencel, *Feliks Łubieński*, 58-59.

19 *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego*, t. I, nr 2, 46; Mencel, *Feliks Łubieński*, 60-61; Koredczuk, *Związek reform prawa cywilnego*, 234-235;

Minister sprawiedliwości po wprowadzeniu kodeksu i nowej organizacji sądownictwa zasypywany był listami z zapytaniami, projektami i skargami na nowe uregulowania. Cierpliwie odpowiadał, prowadząc korespondencję z prezesami sądów. Jednak wielu sędziów zniechęconych do nowego prawa składało urzędy. Łubieński musiał więc zastępować ich nowymi sędziami. Zmiany te miały jednak dobrą stronę, gdyż do pracy w sądownictwie przychodzili ludzie młodzi, dla których była to jedyna droga kariery. W ten sposób zaczął się kształtować nowy stan sędziowski, oddany wyłącznie swemu zawodowi. Ostatecznie w sądownictwie, kierowanym sprawną ręką ministra Feliksa Łubieńskiego, okres przejściowy minął stosunkowo szybko²⁰.

Feliks Łubieński tak skomentował w swoich pamiętnikach wprowadzenie kodeksu Napoleona [pisownia oryginalna]: „Pragnąłem te prawa cywilne zaprowadzić – podług mnie albowiem tam tylko prawdziwa wolność, gdzie prawo jest despotycznie rządzącem. Powążyłem się jednak, pod tytułem przejścia z jednego prawodawstwa do drugiego, zachować to z pruskiego, co znalazłem lepszego dla zabezpieczenia ziemskich własności, jakeimi są hypoteki. Pozwoliłem sobie, jak wyżej rzekłem, zaprowadzić sądy pokoju w inny niż francuskie sposobie, znalazłszy, że zgodniejsze są z charakterem narodu”²¹.

Wprowadzenie Kodeksu Napoleona, głównie jego przepisów dotyczących rozwodów, doprowadziło do protestów Kościoła²². Księża odmawiali rejestrowania rozwodów świeckich jako sprzecznych z prawem kanonicznym. Ostatecznie kwestię sprawowania funkcji urzędników stanu cywilnego przez duchownych sankcjonował dekret królewski z 23 lutego 1809 r., który zgodnie z zapisami artykułu czwartego, czynił wyjątki w sprawach kolidujących

Grodziski, *Wpływ »Code civil«*, 65; Marek Krzymkowski, „Stosowanie przedrozbiorowego prawa polskiego w Księstwie Warszawskim w świetle orzecznictwa Sądu Kasacyjnego” *Z Dziejów Prawa*, t. XIII (2020): 140; Piotr Pomianowski, „Z problematyki rozwodów w Księstwie Warszawskim” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2013): 106-107.

20 Mencil, *Feliks Łubieński*, 73.

21 *Pamiętniki Feliksa hr. Łubieńskiego Ministra Sprawiedliwości*, skreślił i opracował Władysław Chomętowski (Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1876), 208.

22 O problematyce rozwodów w Księstwie Warszawskim zob. Piotr Pomianowski, *Rozwód w XIX wieku na centralnych ziemiach polskich. Praktyka stosowania Kodeksu Napoleona w latach 1808-1852* (Warszawa: Campidoglio Marcin Trepczyński, 2018), 1-449.

z sumieniem kapłańskim, tj. ogłaszaniem rozwodów i udzielaniem ślubów cywilnych²³.

Problem ten znalazł się również w memoriałach przesyłanych przez kolegium biskupów do Fryderyka Augusta. Biskupi przesłali cztery takie dokumenty: 3 marca 1809 r. 13 marca 1809 r. i dwa z 25 listopada 1811 r. W korespondencji biskupi domagali się przywrócenia duchowieństwu wpływu i dozoru nad szkolnictwem, większego poszanowania dla religii katolickiej, zwiększenia nacisku na święcenie niedziel i świąt, uwolnienia kleru od sprawowania czynności urzędników stanu cywilnego, które nie zgadzają się z powinnościami, powołaniem i sumieniem kapłańskim, żądali przestrzegania prawa kanonicznego w sprawach ślubów i rozwodów. Domagali się również, aby akty chrztu św. nie musiały być poprzedzone aktem cywilnym, a dzieci z małżeństw mieszanych wychowywane były w duchu religii katolickiej²⁴.

Powyższe skargi tak komentował w swoich pamiętnikach Feliks Łubieński: „Gdy kodeks Napoleona został zaprowadzony, sądziłem, że najprzyzwoiciej, ażeby urzędnikami stanu cywilnego byli po parafiach plebani, pastorowie; zawsze albowiem chrzty, pogrzeby, śluby zapisywali – i to stanowiło część ich dochodów już i tak bardzo szczupłych; sami księża to przyznali. Ale nie wyszło i dwóch lat, hałas na mnie wielki ze strony duchowieństwa, mianowicie na ich czele był przyjaciel mój ksiądz Woronicz, do niego przychylił się arcybiskup Raczyński. Skargi na mnie aż do Króla podali, żem tak stan duchowny znieważył, poniżył, przymusił, żeby zapisywali każdego bachora, żeby raz wraz musieli mieć czynności urzędowo z żydami, mahometanami, różnowiercami”²⁵.

Kolejne problemy z obowiązywaniem Kodeksu Napoleona pojawiły się po wygranej wojnie z Austrią w 1809 r. i przyłączeniu Galicji Zachodniej do Księstwa. Tamtejsze ziemiaństwo nie godziło się na natychmiastowe zniesienie poddaństwa. Dlatego Stanisław Zamoyski, jako przedstawiciel Galicji, chciał wynegocjować w Dreźnie ustępstwa w tej sprawie. Jednak postulaty jego zostały odrzucone także przez dwór francuski. Konstytucja i system prawa obowiązujący w Księstwie miały być rozciągnięte na nowe terytorium bez zbędnej zwłoki. Ostatecznie 15 sierpnia 1810 r., w dzień urodzin cesarza Napoleona, Łubieński przyjechał osobiście do Krakowa, aby uczestniczyć w uroczystym

23 Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, t. I, nr 9, 196; Maciej Loret, „Stosunek Kościoła do państwa w Księstwie Warszawskim” *Przegląd Narodowy*, z. 2 (1914): 132.

24 *Sześćcioletnia korespondencja władz duchownych z rządem świeckim Księstwa Warszawskiego, służąca do historii Kościoła polskiego*, wyd. Ignacy Raczyński (Warszawa, 1816), 28-39, 50-63, 95-148.

25 *Pamiętniki Feliksa hr. Łubieńskiego Ministra Sprawiedliwości*, 208-209.

wprowadzeniu kodeksu cywilnego, handlowego i procedury oraz konstytucyjnej organizacji sądownictwa²⁶.

Krytyczną ocenę francuskich wzorów ustrojowych przedstawił poseł maryampolski Józef Godlewski, stojący na czele opozycji antyrządowej w Sejmie. Na posiedzeniu parlamentu 17 grudnia 1811 r. jego przemówienie trwało, jak napisał Julian Ursyn Niemcewicz, trzy godziny i trzy kwadranse, a było odpowiedzią na głos ministra skarbu Księstwa Tadeusza Matuszewicza²⁷. Swoje wystąpienie Godlewski opublikował w 1814 r. w dziele *Głosy posła Maryampolskiego na Seymie roku 1811 w Warszawie miane z dołączeniem uwag i krótkiego namienienia czasie Seymu czynności*. Nazwał on ustawę zasadniczą „świętą”, ale ustój zbudowany na jej podstawach był niedoskonały, ponieważ nie została ona właściwie rozwinięta. Zarzucał ministrom, że do tej pory nie określono ich zakresu władzy, nie zabezpieczono niezawisłości sądów, nie rozstrzygnięto kwestii sporów między wojskiem a cywilami. Narzekał również nad rozbudowaną siecią urzędów administracyjnych różnego szczebla, których nie przewidywała konstytucja. Wystąpienie Godlewskiego było sygnałem, że nie wszyscy tak entuzjastycznie przyjmowali francuskie zmiany prawne i ustrojowe²⁸.

Podobne opinie głosił Fryderyk Skarbek w swoim trzutomowym dziele *Dzieje Księstwa Warszawskiego*. Pisał w nim : „[...] Jakkolwiek doskonałym jest prawem Kodeks Cywilny francuski, nazwisko Napoleona wówczas noszący, nikt temu zaprzeczyć nie może, iż zbyt skwapliwie i bezwarunkowo zaprowadzenie tego prawa do kraju naszego stało się przyczyną niezliczonych strat i cierpień dla mieszkańców, pochodzących bądź to z niezgodności tego kodeksu z potrzebami i ze zwyczajami naszymi, bądź też z zupełnej nieznajomości tego prawa w tych, którzy podług niego sprawy sądzić i cywilne stosunki ustanawiać mieli [...]”. Z tem wszystkim, ktokolwiek sięga pamięcią roku 1808 i następnych, ten musi sobie przypomnieć, że nagłe rzucenie kodeksu Napoleona było powszechnie poczytywane za nową klęskę narodową. Jeżeli dziś jeszcze daje się czuć potrzeba niektórych zmian w tem prawie, cóż to musiało być wówczas, gdy go ani zrozumieć, ani tem mniej do krajowych stosunków stosować umiano. Jeżeli później obstawano przy utrzymaniu kodeksu francuskiego, to dowodzi z jednej strony doskonałości tego prawa,

- 26 Janusz Iwaszkiewicz, „Kodeks Napoleona a Księstwo Warszawskie po 1809 roku” *Biblioteka Warszawska*, t. II (1914): 334; H. Grynwaser, *Kodeks Napoleona*, 60-62.
- 27 Julian Ursyn Niemcewicz, *Pamiętniki Juliana Ursyna Niemcewicza 1811-1820*, t. I (Poznań: Nakładem Księgarni J. K. Żupańskiego, 1871), 288.
- 28 Józef Godlewski, *Głosy posła Maryampolskiego na Seymie roku 1811 w Warszawie miane z dołączeniem uwagi krótkiego namienienia w czasie Seymu czynności* (Warszawa, 1814), 35-37.

a z drugiej tego, iż naród nigdy chętnie tych ustaw zmieniać nie chce, do których przywykł. Ale to nie usprawiedliwia bynajmniej nierozważanej skwapliwości, z jaką toż prawo bez żadnej modyfikacji do kraju wprowadzono”²⁹.

Losy Księstwa Warszawskiego przesądziła przegrana druga wojna polska z 1812 r. Od początków stycznia 1813 r. wojska rosyjskie zaczęły zajmować ziemie Księstwa. Car Aleksander postanowił powołać organ okupacyjny, który zarządzałby okupowanymi terenami. Na jego rozkaz feldmarszałek Michaił Kutuzow-Smołeński 1/13 marca 1813 r. powołał do życia Radę Najwyższą Tymczasową Księstwa Warszawskiego³⁰.

Z datą 1 marca 1813 r. Kutuzow wydał też reskrypt powołujący członków Rady. Dokument ten przedstawiono do akceptacji cara Aleksandra I 2 marca. Na stanowisko prezydenta powołano tajnego radcę, senatora Wasilija Siergiejewicza Łąskiego. Wiceprezydentem został tajny radca, senator Nikołaj Nikołajewicz Nowosilcow. Radcami stanu zostali tajny radca Tomasz Wawrzecki, rzeczywisty radca książę Franciszek Ksawery Drucki-Lubecki oraz Ludwik Krzysztof von Colomb, dotychczasowy zarządca dóbr ziemskich króla saskiego w Księstwie Warszawskim³¹.

Rosyjskie rządy okupacyjne były początkiem starań Aleksandra I o zatrzymanie ziem Księstwa pod swoim berłem. Jednak dopóki Napoleon nie był ostatecznie pokonany, car musiał zachować swoje zamysły w tajemnicy przed swoim sojusznikami Austrią i Prusami, którzy byli zainteresowani powrotem stanu sprzed podpisania traktatów w Tylży (1807) i Schönbrunn (1809). Również władze okupacyjne mogły ocenić działanie ustroju konstytucyjnego Księstwa. Aktywną osobą w tej kwestii był Tomasz Wawrzecki, który w Radzie zajmował się sprawami sprawiedliwości i wojska. Nie krył on swego niezadowolenia z funkcjonowania na ziemiach Księstwa prawa francuskiego, które bardzo często z ogromnymi trudnościami trzeba było godzić

29 Fryderyk Skarbek, *Dzieje Księstwa Warszawskiego*, t. II (Warszawa 1897), 77-78.

30 Szymon Askenazy, „Polska a Europa”, *Biblioteka Warszawska*, t. II (Warszawa: adres redakcji Krakowskie Przedmieście No 5, 1909), 210; Władysław Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, (Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1964), 190.

31 Росийский Государственный Исторический Архив в Петербурге, фонд 1409, дело 710, 50; o organizacji i działalności Rady Najwyższej Tymczasowej zob. Jacek Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813–1815. Organizacja i działalność*, (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002), 1-281.

z dawnymi ustawami polskimi, a nawet z obowiązującym tu prawem pruskim. Podobny pogląd spotykano bardzo często wśród elit rządzących³².

Po pierwszej abdykacji Napoleona Aleksander I nie krył swoich zamiarów przyłączenia Księstwa Warszawskiego do swojego władztwa. Postanowił również powołać dwa gremia, które miały pracować nad nowym ustrojem ziem polskich okupowanych przez Rosjan. Były to Komitet Organizacyjny Wojskowy (15 maja 1814 r.)³³ i Komitet Organizacyjny Cywilny zwany komitetem reformy (19 maja 1814 r.)³⁴. To właśnie ten drugi organ miał dokonać krytycznej oceny rozwiązań prawnych konstytucji Księstwa.

W pracach komitetu brały udział najważniejsze osoby, które tworzyły establishment władzy Księstwa Warszawskiego. Przewodniczył temu gremium prezes Senatu Księstwa Tomasz Ostrowski. Obok niego do komitetu weszli członkowie Rady Najwyższej Tymczasowej N. Nowosilcow i T. Wawrzecki, a ponadto Adam Jerzy Czartoryski, wicemarszałek Rady Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego i senator-wojewoda Księstwa Warszawskiego Stanisław Zamoyski, minister spraw wewnętrznych Księstwa Tadeusz Mostowski i minister finansów Tadeusz Matuszewicz, radcy stanu Stanisław Staszic i Aleksander Linowski, senator-kasztelan Dominik Kuczyński, sekretarz Rady Stanu i Rady Ministrów Księstwa Stanisław Grabowski, poseł na Sejm Księstwa ksiądz Józef Koźmian, prezes Sądu Apelacyjnego Jan Ossoliński, sędzia Sądu Apelacyjnego Antoni Bieńkowski, radca Głównej Izby Obrachunkowej Andrzej Horodyski i prokurator generalny przy Sądzie Najwyższej Instancji Józef Kalasanty Szaniawski. Było to potwierdzenie zmiany orientacji politycznej, jaka nastąpiła po klęsce Napoleona³⁵.

- 32 Biblioteka Czartoryskich (dalej B.Cz.), sygn. 5233, 3-4; Józef Bojaśński, *Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim. Maj – grudzień 1815* (Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki, 1902), 17; Maria Przywecka-Samecka, *Tomasz Wawrzecki (1753–1816)* (Wrocław: Studio Wydawniczo-Poligraficzne „Tart” Henryk Żeligowski, 1993), 231.
- 33 Wacław Tokarz, „Komitet Organizacyjny Wojskowy 1814–1815” *Bel-lona*, z. 11 (1919): 839-840; Jan Pachonński, *Generał Franciszek Paszkowski 1778–1856* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982), 194; Szymon Askenazy, *Ministerium Wielhorskiego 1815–1816* (Warszawa: Skład główny Wendego i S-ki, 1898), 1-3; „Gazeta Korrespondenta Warszawskiego i Zagranicznego”, 1814, dodatek do nr 46, 831.
- 34 Bojaśński, *Rządy tymczasowe*, 17; Przywecka-Samecka, *Tomasz Wawrzecki*, 23.
- 35 B.Cz. sygn. 5233, 3-4; więcej o pracach Komitetu zob. Jacek Przygodzki, „Komitet Organizacyjny Cywilny i jego prace nad reorganizacją administracji na terenach Księstwa Warszawskiego” *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 2144, Prawo CCLXIV (1999): 133-149.

Wraz z powołaniem Komitetu (tego samego dnia) Aleksander I określił najważniejsze jego zadania. Ujęto je w dziewięciu artykułach. Drugi poświęcony był prawu. Stwierdzał, że kodeks Napoleona i francuska procedura sądowa, powinny być zmienione i zastąpione tymczasowo procedurą polską i III Statutem Litewskim, aż do czasu przygotowania przez komitet projektów kodeksów kryminalnego, cywilnego i procesowego. Realizacją poszczególnych zadań Komitetu miały zająć się cztery sekcje. Składały się one z członków komitetu reformy oraz osób powołanych spoza jego składu. Drugą była sekcja sądowa i miast, zajmująca się wykonaniem drugiego, prawnego, artykułu, a weszli do niej S. Grabowski, A. Bieńkowski, J.K. Szaniawski³⁶.

Mimo krytyki funkcjonowania francuskich wzorców prawnych, komitet reformy zajął się przede wszystkim strukturą wymiaru sprawiedliwości oraz przyszłością ministra sprawiedliwości. Na posiedzeniu komitetu 4 sierpnia 1814 r. Józef Kalasanty Szaniawski, bliski współpracownik ks. A. J. Czartoryskiego, zgłosił oficjalny projekt likwidacji Ministerium Sprawiedliwości. Jego kompetencje przejąłby Senat, działający również jako Sąd Najwyższy. Projekt takiego rozwiązania motywował istnieniem zasady niezawisłości sądów, którą minister, jako zwierzchnik całego sądownictwa, mógł swoimi arbitralnymi decyzjami ograniczać. Szaniawski jako przykład takich rozwiązań pokazywał cesarską Austrię, gdzie Najwyższa Izba Sprawiedliwości pełniła rolę ostatniej instancji w postępowaniu sądowym i organu administracji sądowej. Takie rozstrzygnięcie zostało zaakceptowane przez Komitet, a później przez samego Aleksandra I na audiencji w Puławach, przed jego wyjazdem na kongres do Wiednia³⁷.

Mimo zaangażowania i sumienności w wykonywaniu swych zadań, Komitet Organizacyjny Cywilny nie doprowadził do wprowadzenia swych koncepcji w życie, ale zasłużył na uznanie cesarza. 20 maja 1815 r. Aleksander I wyraził swe zadowolenie z prac Komitetu i jednocześnie ukazem zwrócił się do Komitetu, aby przekazał materiały Rządowi Tymczasowemu Królestwa Polskiego, który zastąpił rozwiązana Radę Najwyższą Tymczasową Księstwa Warszawskiego. Materiały te miały być pomocne przy tworzeniu statutów organicznych, które w przyszłości uzupełnić miały konstytucję Królestwa Polskiego³⁸.

Podsumowując tematykę recepcji kodeksu Napoleona na ziemiach Księstwa możemy zauważyć, że mimo pierwszych zachwytów nad francuskimi rozwiązaniami polityczno-prawnymi, pojawiły się pierwsze krytyczne oceny tych uregulowań. Pierwsze pęknięcie było widoczne w momencie

36 B.Cz., sygn. 5233, 5–7, 13–15.

37 Wojciech Witkowski, *Komisja Rządowa Sprawiedliwości w Królestwie Polskim 1815–1876* (Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Wydział Prawa i Administracji, 1986), 7–8.

38 Przywecka-Samecka, *Tomasz Wawrzecki*, 231.

wprowadzania kodeksu. Przeciwno szybkiemu gruntowaniu francuskich rozwiązań przez ministra sprawiedliwości Feliksa Łubieńskiego wypowiadali się członkowie Rady Stanu, a przede wszystkim jej prezes Stanisław Małachowski oraz jego następca Ludwik Gutakowski. Symptomatyczne jest to, że elita polityczna w dużej mierze nie sprzyjała kodeksowi. Jednak opozycja ta została zdławiona, kodeks wprowadzono, a Małachowski musiał ustąpić. Krytykę ustroju podjął również Józef Godlewski, poseł na Sejm z powiatu maryampolskiego, który narzekał na niewłaściwe uzupełnienie konstytucji aktami wykonawczymi. Ważnym oponentem francuskich rozwiązań była najwyższa hierarcha Kościoła katolickiego z arcybiskupem Raczyńskim na czele. Dla duchowieństwa nie do zaakceptowania było wprowadzenie systemu rozdów oraz uczynienia z księży urzędników stanu cywilnego obsługujących m.in. Żydów czy niewierzących. Powyższe głosy były jednak „ciche”, a duża część elit zasadniczo były zauroczone Napoleonem.

Rzeczywista ocena pojawiła się dopiero po zajęciu Księstwa przez wojska rosyjskie i powołaniu Rady Najwyższej Tymczasowej. Po pokonaniu cesarza Francuzów Aleksander ujawnił swój tajny plan włączenia ziem Księstwa Warszawskiego pod swoje panowanie. Potrzebował również zmian ustrojowych, dlatego powołał Komitet Organizacyjny Cywilny. Gdy spojrzymy na skład tego organu, znajdziemy tam najważniejsze osobistości Księstwa — ministrów, prezesa Senatu, radców stanu, sędziów. Właśnie w pracach tego gremium skrytykowali oni najważniejsze osiągnięcia konstytucji warszawskiej czyli Kodeksu Napoleona oraz zasadnicze odrzucenie tradycji przedrozbiorowej. Stąd w projektach przyszłego ustroju politycznego i prawnego znajdujemy odniesienia do rozwiązań I Rzeczypospolitej, czyli do tymczasowego powrotu do III statutu litewskiego gorąco polecanego przez Tomasza Wawrzeckiego. Taki stan rzeczy miał trwać do czasu przygotowania polskich kodeksów cywilnego i kryminalnego oraz polskich procedur.

Bibliografia:

- Askenazy Szymon, „Polska a Europa”, *Biblioteka Warszawska*, t. II. Warszawa: adres redakcji Krakowskie Przedmieście No 5, 1909.
- Askenazy Szymon, *Ministerium Wielhorskiego 1815–1816*. Warszawa: Skład główny Wendego i S-ki, 1898.
- Bojański Józef, *Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim. Maj – grudzień 1815*. Warszawa: Druk Piotra Laskauera i S-ki, 1902.
- Daniłowicz Ignacy, *Kodex Napoleona w porównaniu z prawami polskimi i litewskimi. Rozprawa opracowana w roku 1818 na temat zadany przez Radę b. Uniwersytetu Wileńskiego. Z autografu znajdującego się w dziale rękopisów Biblioteki Cesarskiej w Petersburgu*, wyd. Aleksander Kraushar. Warszawa: Księgarnia Jana Fiszer, 1905.

- Godlewski Józef, *Głosy posła Maryampolskiego na Sejmie roku 1811 w Warszawie miane z dołączeniem uwagi krótkiego namienienia w czasie Sejmu czynności*. Warszawa, 1814.
- Grochulska Barbara, *Księstwo Warszawskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1966.
- Grodziski Stanisław, „Wpływ »Code civil« oraz innych kodyfikacji napoleońskich na ziemiach polskich (część I)” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2005): 61-68.
- Grynwaser Hipolit, „Kodeks Napoleona w Polsce”, [w:] ibidem, *Pisma*, t. I. 15-174. Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1951.
- Iwaszkiewicz Janusz, „Kodeks Napoleona a Księstwo Warszawskie po 1809 roku” *Biblioteka Warszawska*, t. II (1914): 321-342.
- Kallas Marian, „Powstanie i ustrój Księstwa Warszawskiego (1807-1815)” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin- Polonia. Sectio F*, t. LVII (2007): 7-34.
- Kallas Marian, *Konstytucja Księstwa Warszawskiego. Jej powstanie, systematyka i główne instytucje w związku z normami szczegółowymi i praktyką*. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1970.
- Konic Henryk, „Napoleon jako budowniczy Państwowości Polskiej” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19-20 (1921): 149-151.
- Konic Jan Stanisław, „Wprowadzenie kodeksu Napoleona do Polski” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 53 (1921): s. 433-435.
- Koredczuk Józef, „Związek reform prawa cywilnego z reformami administracyjnymi w Księstwie Warszawskim”, [w:] *Cywilizacja administracji publicznej. Księga jubileuszowa z okazji 80-lecia urodzin prof. nadzw. UW r. dra hab. Jana Jeżewskiego*, red. Jerzy Korczak. 233-241. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018. http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/95307_2
- Krzymkowski Marek, „Stosowanie przedrozbiorowego prawa polskiego w Księstwie Warszawskim w świetle orzecznictwa Sądu Kasacyjnego” *Z Dziejów Prawa*, t. XIII (2020): 139-149: <https://doi.org/10.31261/ZDP.2020.20.11>.
- Krzymkowski Marek, *Rada Stanu Księstwa Warszawskiego*. Poznań: Ars boni et aequi, 2011.
- Kukiel Marian, *Dzieje Polski porozbiorowej 1795–1921*. Londyn: B. Świderski, 1961.
- Loret Maciej, „Stosunek Kościoła do państwa w Księstwie Warszawskim” *Przegląd Narodowy*, nr 2 (1914): s. 124-140.
- Loret Maciej, *Między Jeną a Tylżą*. Warszawa: Druk Piotra Laskauera i s-ki, 1902.
- Lutostański Karol, „Znaczenie prawodawstwa Napoleona dla Polski” *Gazeta Sądowa Warszawska*, nr 19-20 (1921): 147-149.

- Mencel Tadeusz, *Feliks Łubieński. Minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758-1848)*. Warszawa: Nakładem Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1952.
- Niemcewicz Julian Ursyn, *Pamiętniki Juliana Ursyna Niemcewicza 1811–1820*, t. I. Poznań: Nakładem Księgarni J. K. Żupańskiego, 1871.
- Pachoński Jan, *Generał Franciszek Paszkowski 1778–1856*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982.
- Pamiętniki Feliksa hr. Łubieńskiego Ministra Sprawiedliwości*, skreślił i opracował Władysław Chomętowski. Warszawa: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1876.
- Pamiętniki Józefa Wybickiego senatora wojewody Królestwa Polskiego*. Lwów: Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1881.
- Płaza Stanisław, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2002.
- Pomianowski Piotr, „Z problematyki rozwodów w Księstwie Warszawskim” *Czasopismo Prawno-Historyczne*, z. 2 (2013):103-121.
- Pomianowski Piotr, *Rozwód w XIX wieku na centralnych ziemiach polskich. Praktyka stosowania Kodeksu Napoleona w latach 1808-1852*. Warszawa: Campidoglio Marcin Trepczyński, 2018.
- Przygodzki Jacek, „Komitet Organizacyjny Cywilny i jego prace nad reorganizacją administracji na terenach Księstwa Warszawskiego” *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 2144, *Prawo CCLXIV* (1999): 151-169.
- Przygodzki Jacek, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813–1815. Organizacja i działalność*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002.
- Przywecka-Samecka Maria, *Tomasz Wawrzecki (1753–1816)*. Wrocław: Studio Wydawniczo-Poligraficzne „Tart” Henryk Żeligowski, 1993.
- Rembowski Aleksander, *Z życia konstytucyjnego Księstwa Warszawskiego. Studium historyczno-polityczne*. Kraków: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1900.
- Rostworowski Michał, *Rada Ministrów i Rada Stanu Księstwa Warszawskiego. Przyczynek do dziejów ich organizacji*. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego, 1911.
- Skarbek Fryderyk, *Dzieje Księstwa Warszawskiego*, t. II. Warszawa: Drukarnia Artystyczna Saturnina Sikorskiego, 1897.
- Sobociński Władysław, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 1964.
- Sójka-Zielińska Katarzyna, *Historia prawa*, wyd. 10. Warszawa: Lexis Nexis, 2005.
- Sójka-Zielińska Katarzyna, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność*, wyd. 2. Warszawa: Lexis Nexis, 2008.
- Sójka-Zielińska Katarzyna, *Wielkie kodyfikacje cywilne XIX wieku*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 1973.

Tokarz Wacław, „Komitet Organizacyjny Wojskowy 1814–1815” *Bellona*, z. 11 (1919): 839-862.

Witkowski Wojciech, *Komisja Rządowa Sprawiedliwości w Królestwie Polskim 1815–1876*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Wydział Prawa i Administracji, 1986.

Zamorski Bronisław, „Dzieje dyplomacji po rozbiórze Polski” *Postęp. Dwutygodnik literacko-polityczny*, nr 5 (1864): 54-55.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>